

תעודה

צור תעודה תתום תורה בלמדך
(ישעיה ח: טז)

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי הרוח
בית הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג

חברי מערכת הסדרה:

יהודה ניני	יאירה אמית
מרדכי עקיבא פרידמן	יוסף בן שלמה
יעקב שביט	רם גופנא
עוזי שביט	אהרן דותן
	גבריאל כהן

הספר יצא לאור בסיוע
קרן יעל וזאב יעקובי למחקרים בלשון העברית
מיסודם של אליעזר דרכליס ומרדכי קליימן

תעודה

קובץ מחקרים של ביה"ס למדעי היהדות
ע"ש חיים רוזנברג

ט

מחקרים בלשון העברית

ספר זיכרון לאליעזר רובינשטיין

בעריכת

אהרן דותן, אברהם טל

אוניברסיטת תל-אביב
הקתדרה לתולדות הלשון העברית
ע"ש יעקב ושושנה שריבר
הוצאת רמות, תשנ"ה

תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג

חקרי גניזת קהיר, תש"ם-1980	-	ספר ראשון
עיונים במקרא, תשמ"ב-1982	-	ספר שני
מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג-1983	-	ספר שלישי
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו-1986	-	ספר רביעי
מחקרים בספרות עברית, תשמ"ו-1986	-	ספר חמישי
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ח-1988	-	ספר שישי
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א-1991	-	ספר שביעי
מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב-1992	-	ספר שמיני
מחקרים בלשון העברית, תשנ"ה-1995	-	ספר תשיעי

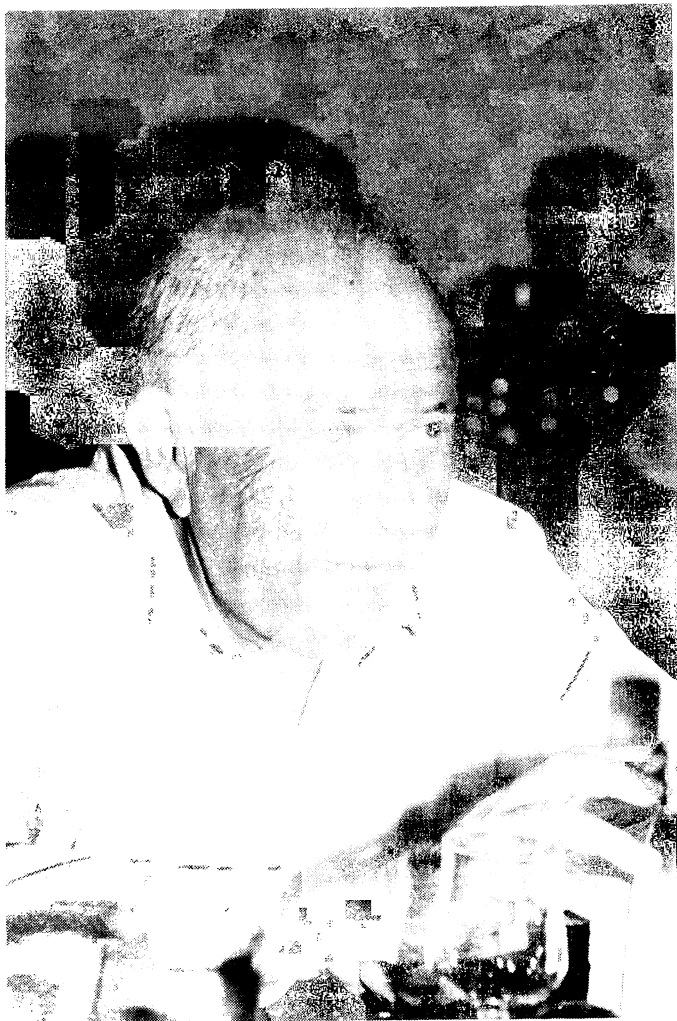
בדפוס ובהכנה

מחקרים במדעי היהדות
התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית
מחקרים במדרשי האגדה
מחקרים בערבית-יהודית מימי הביניים

תוכן העניינים

ט	אליעזר רובינשטיין ז"ל
יג	פרסומי אליעזר רובינשטיין
	יהושע בלאו
1	השמטת י' סופית, נשילת התנועות הסופיות ומבנה ההברות המקראי
	גרשון ברין
7	הלשונות 'לפנים' 'בראשונה' ודומיהם לתיאור ימי העבר במקרא
	* *
	משה אור
19	'כיצד' לפרש או להגביל?
	נפתלי שטרן
33	המרכיב 'ש' בלשון המשנה
	שמעון שרביט
49	המספר המונה בלשון חכמים - התרופפות ההתאם במין
	מרדכי ע' פרידמן
65	אישור ל'כיר' הקב"ה שבלוחות הברית בפסקה חדשה במכילתא
	גד בן-עמי צרפתי
75	הכתובות של המטבעות העבריים מימי הבית השני - הערות לשוניות
	אלישע קמרון
89	אשרי איש נמצא תמים
	* *
	אברהם טל
93	לצורת שמות העצם בארמית השומרונים: המשקל קטול
	משה פלורנטין
107	הבחנות בין משמעויות שונות וסימונן באמצעים פונולוגיים בעברית השומרונים
	* *

- אהרן דותן
- בלשנות ובלשנות משווה בימי הביניים - עיון בסוגיה ממשנתו
של יהודה חי'וג'
117
- נאסר בסל
'כתאב אלנתף' והשלמת תורת הדקדוק של יהודה חי'וג'
131
- דן בקר
למקורותיו הערביים של ר' יונה אבן ג'נאח
143
- רבקה ירקוני
עדויות ישירות ועקיפות על מבטאיה של העברית ב'עין הקורא'
ליקותיאל הכהן
169
- * *
- שלמה מורג
המגבש המשולב של העברית: בחינות של צורה ושל משמעות
183
- אסתר בורוכובסקי
שקיפות ו'עמימות' במבנה תחבירי של פעלים מגלמים -
גורמים מורפולוגיים, סמנטיים ופרגמטיים
209
- פנינה טרומר
'האסיפה בשעה שמונה' - מימוש פרופוזיציה טמפוראלית
223
- אורה עמבר
"קשה לפלוני לפעול": ממודאליות למצב רגשי
235
- יצחק צדקה
הפועל הרוכב החד-מושאי בלשון ימינו - מיון הפעלים
המודאלים האספקטואליים והאדורביאליים
247
- מנחם צבי קדרי
'מה ראה' + משלים בלשוננו של ש"י עגנון
273
- מאיה פרוכטמן
דרכי שלילה והבעות מודאליות בשירתו של נתן זך
287
- אורה (רודריג) שורצולד וציפורה (שתורי) רובין
משפטים חסרים בסיפורת ובמחזה
297

אליעזר רובינשטיין ז"ל
כ"א נאייר תרפ"ו - כ"ו בתמוז תשמ"ט
5 במאי 1926 - 29 ביולי 1989

אליעזר רובינשטיין ז"ל

פרופ' אליעזר רובינשטיין נודע כחוקר חריף בעל כושר ניתוח מדעי, בעל משנה סדורה וחדשנית בלשון, ועם זאת איש הרגש והנשמה, נעים הליכות וסבר, אוהב אמנות וחובב מוסיקה. אישיות תוססת ודינמית שכולה התלהבות והתרגשות, חוקר שלבו אינו יכול להכיל את חידושי התורה הבורערים כאש בעצמותיו. חריפות השכל, שהביא עמו ממקורו הליטאי, נמהלה במעין דבקות חסידית שהטביעה חותמה על כל אורחות חייו, על מחקריו, על הוראתו ועל הליכותיו עם הבריות.

אליעזר רובינשטיין נולד בליטא הרחוקה בשנת 1926, ובהיותו כבן שבע שנים עלה ארצה עם הוריו. ראשית לימודו בבית הספר, וכשגדל התחיל ללמוד בישיבה בתל-אביב. שם נתייסדה חריפותו ושם נתעצבה חקרנותו. שם נתהוותה והלכה ראשית השכלתו הרחבה ביהדות. בישיבה אף קנה את מידת ההתמדה שאפיינה אותו. לימים פרש כנפיים ויצא ללמוד לימודים ריאליים בגימנסיה אוהל שם ברמת-גן. משם פנה ללמוד את תורת ההוראה בסמינר למורים על שם לוינסקי בתל-אביב.

במקומות אלה קנה את ראשית השכלתו הכללית הרחבה, ובהם התחבבה עליו ההוראה. אלה שני היסודות שדמות החוקר ודמות המורה שלו מושתתות עליהם. משיצא מבתי האולפנא הללו פנה אל ההוראה. בבנימינה התחיל להורות; בכל יום א' בשבוע עושה היה דרכו באמונה מבני-ברק לבנימינה באוטובוס העתיק, שנסע לאיטו בשחר. ואף-על-פי שהשכים ונסע דרך ארוכה, היו שיעוריו רעננים והיו תלמידיו ערניים, כדברי חבריו.

אחר מלחמת הקוממיות, שבה השתתף, חזר להוראה בבית הספר יהלום ברמת-גן. שם יצא לו בין המורים מפני בקיאותו ומפני רוחב יריעת ידיעותיו. יותר מכול – מפני יכולתו לרתק את שומעיו בדיבורו הסוחף. כעשר שנים שימש בהוראה בבית הספר העממי.

בימים ההם נוסדה האוניברסיטה בתל-אביב. בירכתי חצר המכון שבאבו כביר, נטול בניינים ראויים, נטול ספרייה ראויה ונטול הכרת המועצה להשכלה גבוהה, היה המוסד החדש מחוז חפצם של סטודנטים מעטים שהייתה להם עדנת הלימודים האוניברסיטאיים בעת בגרותם. כולם מתייגעים בעול פרנסתם, רובם בעול פרנסת משפחותיהם – שכבר היו אבות לילדים – חובשים את ספסלי בית המדרש שזה עתה פתח את שעריו לפניהם. כבר נואשו מלבוא בשערי אוניברסיטאות, לפי שירושלים הייתה רחוקה מהישג ידם. מעטים מן המעטים הללו למדו לשון עברית, אותם שלא נרתעו מפני הדקדוק ומפני משמעתו הנוקשה, ומפני הכללים והמשפטים והדיוקים

שאינם מתפשרים: אותם שאימת הדגש והשווא לא דחקה מלבם את אהבתם ללשון ואת סקרנותם להכיר את מסתרי השתלשלותה.

קסם הבנת התהליך הלשוני משך את אליעזר רובינשטיין אל אותה חבורה, ובשנת 1958 נצטרף אל המעטים, שהסתופפו בין כותלי המוסד הצעיר, ולמד בחוגים ללשון העברית ולמקרא. כאן עשה את צעדיו הראשונים בעולם האקדמי ומיד בלט בין חבריו. הכול התפעלו מרוחב ידיעותיו וממהירות תפיסתו. מרבים היו לבקש את עזרתו כשקשתה עליהם סוגיה מן הסוגיות, מפני שעלה על כולם. והוא נענה בחדווה לשאלותיהם. משיב היה כהלכה לכל אדם, כקרוב כרחוק, משפע ידיעותיו ומגודל תבונתו. מוריו עמדו על כשרונותיו, ואף הם עודדוהו.

בשנת 1962 סיים את לימודי התואר הראשון בהצטיינות. אז עלה לירושלים לעשות בה בצלם של מוריה, ובה סיים בשנת 1965 את לימודי התואר השני בלשון העברית בהצטיינות. עבודת המחקר בתואר השלישי על הנושא "המשפט השמני בעברית של ימינו", שלימים נתפרסמה כאחד מספרי היסוד בתחביר העברית החדשה, הקנתה לו בשנת 1968 את התואר דוקטור לפילוסופיה.

מכאן יצא להורות באוניברסיטה הראשונה שלו, בתל-אביב, ועמה קשר את גורלו. מאותה שנה הוא עולה במעלות הסולם האקדמי הארוך והמייגע עד שהוא מתמנה בשנת 1985 לדרגת פרופסור מן המניין.

אליעזר רובינשטיין התפעל מהישגיה הרוחניים של הבלשנות הגנרטיבית, אך לא הזדהה עמה. בספרו הראשון, המשפט השמני, שיצא לאור בשנת תשכ"ט, הציע את 'האני מאמין' שלו, וכך אמר: "דווקא מפני היות העיון המוגש בזה קרוב ברוחו לעולמה של הבלשנות הגנרטיבית, מן הדין לקבוע בבירור: אין עיון זה דקדוק גנרטיבי-טרנספורמטיבי. עומדים אנו שוב ושוב על הקשר בין המבנה והמשמעות, תוך הבלטה שהמשמעות נקבעת במבנה העמוק ולא בסידורו הסופי של המשפט". בספרו השני, הצירוף הפועלי, שפרסם בשנת תשל"א, הודיע לקורא כי אין הדקדוק שהוא מציע אלא דקדוק של טרנספורמציות שאיננו גנרטיבי.

דיוניו אלה מושתתים על העברית בת זמננו. הוא לא ביטל את הלשון הכתובה מלהיות ראויה לבוא בעיון הבלשני. בחומר שבחר לדיון מתגלה אישיותו של אליעזר רובינשטיין: הוא לא נמנה על החסידים, לעתים חסידים שוטים, האומרים שרק הלשון המדוברת היא כר למחקר הבלשני. לא העברית ששמע מְדברים ברחוב, לא משפטים ששמע אומרים הביא לדיון, אלא משפטים שמצא בכתוב, ביצירות של הספרות וההגות, שכל אדם יכול למצאם כמוהו ולעקוב אחר ניתוחם. ומי לידינו יתקע, היה אומר, שמשפטים שנרשמו מן השמיעה אכן קיימים בפי הבריות ואינם פרי מאמץ אינטלקטואלי של החוקר המבקש להזין בהם את התאוריות שלו.

תפנית חשובה עשה אליעזר רובינשטיין שנים אחדות אחר כן, שעה שהתחיל לתת דעתו על המבנים התחביריים של המקרא. לראשונה העלה את לשון כתיבי הקודש לדיון תחבירי-סמנטי בכלים מודרניים, כלים שהייתה לו יד בפיתוחם במאמרים אחדים שפרסם בשנת תשל"ו. מאז לא חדל לעסוק בניתוח לשון המקרא. מאמריו הרבים שפרסם בכתבי העת לשוננו, הספרות, תעודה, תרביץ, בלשנות עברית חפשיית, Israel Oriental Studies, ובכתבי עת וקבצים אחרים, מוקדשים למאמציו להציג את הסמנטיקה של לשון המקרא. במיוחד עורר את סקרנותו הפועל של לשון זו. בקי היה בלשון המקרא מאין כמוהו ואהבה גדולה אהב אותה. במאמריו 'משמעות בסיסית', משמעות ספציפית ומשמעות נספחת' ו'שילית השינוי כמשמעות בסיסית' הוא העמיד לדיון של הדגמה פעלים אחדים - אבד, השמיד, נשאר, החיה - ובעזרת הבנת היחסים בין מבנה-התשתית הסמנטי המופשט שלהם ובין מימושם ההיקפי קבע את מקומם במילון הלשון העברית. בדרך זו הבליט את קרבת המשמעויות של הערכים במילון ואת הריחוק שביניהם.

הדיון המילוני של אליעזר רובינשטיין אינו מקיף מספר רב של ערכים השונים זה מזה או השווים זה לזה במשמעות. הוא נשען על מספר קטן של רכיבים אלמנטריים ופירוק הרכיבים הללו מאיר את הקשרים בין המחשבה, המבנה שמחוץ ללשון, ובין הלשון, ומגלה את מידת הקרבה או הריחוק ביניהם.

מצויד בכלים, שרבים מהם יצר בעצמו, יצא אליעזר רובינשטיין להבין לא רק את מילון המקרא, אלא גם את פסוקיו. ומן התיאור הסמנטי הגיע אל הפרשנות, וכך אמר במאמר שכתב בספר לכבוד חיים רוזן: "כדי שנהיה נאמנים כפרשני הטקסט, חשוב שנחוש תמיד את דבר התחביר בשורה הכתובה, גם אם הדברים נראים לנו פשוטים". ויותר משכתב אמר. בשיעוריו ובסמינריונים שלו היה חושף את תוכנם של פסוקים קשים ומגלה בהם פנים כהלכת עיונו המדעי. ומחלק היה ביד רחבה את פירות עמלו שעמל, את חידושי המרתקים, ומאיר בהם את עיני חבריו ותלמידיו לראות את הלשון העברית באור אחר. חדשני. בתן הציג את הדברים, פרי מחקריו במדע הלשון, בסגנון שווה לכל נפש. ללמדנו, שעיונים מופשטים אינם זכות-יתר של יחידים אלא יש להביאם לכל שכבות אוהבי הלשון.

עיסוקו בלשון המקרא לא השכיח מלבו את העברית החדשה. בספרו הקטן והמרתק העברית שלנו והעברית הקדומה, שיצא לאור בשנת 1980, התאמץ להראות כיצד פועלים סוגי התחביר המקראיים בלשוננו החיה וכיצד נשתנו מסגרות התחביר הקדומות; כיצד נתגלגלו משמעויות מתקופה לתקופה וכיצד נתקיימו משמעויות מכל התקופות.

מורה מעולה היה, ותלמידים נהרו לשיעוריו מפני רעיונותיו שקסמו להם; מפני

בהירות הרצאת הדברים שלו שקרבה רחוקים; מפני מקוריות מחשבתו שהפיחה חיים בשיעוריו. הם אהבוהו, מפני שלא התנשא עליהם ולא דיבר אליהם ממרומי הקתדרה, ואף לא השפיל קומתו להידמות אליהם, אלא רומם אותם אליו. התרוממות נפש זו שזכו בה הקנתה לו את הערצתם. זכה להעמיד תלמידים הרבה, תלמידים ההולכים בדרכו ויונקים משיטתו. אף חוקרים וטובים שתו בצמא ממימיו וקיבלו מתורתו, בין שהודו בכך ובין שלא הודו. נר לרבים היה, נר שִׁכְבָה בלא עתו, בפתע פתאום.

היה נוח לבריות, אדם יקר שמעולם לא הציב את עניינו במקום שהיה בו היוק לאוהביו. אב אוהב היה ובעל מסור וחבר נאמן. מבטל היה את רצונו מפני רצון זולתו וחיבי היה עליו כבוד חברו מכבודו. מעולם לא מנע טוב מבעליו.

אף לאוניברסיטה נתן מחילו. היה חבר בוועדת ההוראה של הפקולטה למדעי הרוח ולימים היושב ראש שלה. היה חבר בוועדת המשנה העליונה למינויים ובשאר ועדות של הפקולטה ושל האוניברסיטה. חבריו לוועדות העידו עליו ששיקוליו לעולם כעניין היו, ושלעיניו עמד תמיד הצורך לשמור על איכות ולהגן על החינוך הגבוה מפני הבינוניות. ועל הכול – שנים רבות שימש ראש החוג ללשון העברית (1975–1979), 1983–1985 וגם בעת פטירתו). הוא כיוון והנחה אותו ועשה רבות לקידום רמת ההוראה והסגל הצעיר בו.

מותו אבדה כבדה לחוג ללשון העברית ולאוניברסיטה, וחסרון גדול למחקר הלשון העברית.
יהי זכרו ברוך!

פרסומי אליעזר רובינשטיין

ספרים

1. המשפט השמני - עיונים בתחביר ימינו, הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט.
2. הצירוף הפועלי - עיונים בתחביר ימינו, הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשל"א.
3. העברית שלנו והעברית הקדומה, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב 1980.

מאמרים

1. "תיאור הנשוא ותיאור המשפט ומעמדם התחבירי", לשוננו ל"ה, תשל"א, 74-60.
2. "המשפט המורכב ודרכי הוראתו", ספר קמרט, המועצה להנחלת הלשון, תשל"א, 185-181.
3. "כך", "אחרת" ו-"איך" במעמד משלים שני", לשוננו לעם כ"ד, תשל"ג, קונטרס י', 296-292.
4. "הפועל ציווה - עיון תחבירי וסמנטי בלשון המקרא", דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, א' (תשל"ג), ירושלים, תשל"ו, 212-207.
5. "שלח - שילח - עיון תחבירי-סמנטי בלשון המקרא", לשוננו ל"ח, תשל"ד, 32-11.
6. "תזויות קטגוריאליות בצירופי שם התואר בלשון המדוברת", ספר רוזן, המועצה להנחלת הלשון, תשל"ה 100-106.
7. "לפני + צ"ש: מסימון של מקום לסימון ה'חושב' וה'גורם'", לשוננו מ', תשל"ו, 66-57.
8. "Double Causation in a Sentence - A Syntactic-Semantic Study in Biblical Hebrew", *Israel Oriental Studies*, V, 1975, 32-44.
9. "תחליפי פועל בלשון המקרא", הצבי ישראל, אסופת מחקרים במקרא, אוניברסיטת תל-אביב, 1976, 163-153.
10. "שלילת השינוי כמשמעות בסיסית של פעלים", בלשנות עברית חפשי"ת 10, תשל"ו, 65-55.
11. "'Causation' and 'Volition' as Semantic Components of Verbs - A Study of the Biblical Verb בקש", *Israel Oriental Studies*, VI, 1976, 122-130.

12. "משמעות בסיסית, משמעות ספציפית ומשמעות נספחת", הספרות, 24, 1977, 69-63.
13. "On the Mechanism of Semantic Shift: Causation of Symetric Locativity", *Afroasiatic Linguistics*, University of California, Santa Barbara, vol. 3, issue 7, 1976, 1-10.
14. "על הרלבנטיות של התחביר", בסמינר, שנתון סמינר הקיבוצים, תל-אביב, 1977, 149-153.
15. "Adjectival Verbs in Biblical Hebrew", *Israel Oriental Studies*, IX, 1979, 55-76.
16. "ערכיות תחבירית וערכיות סמנטית", לשוננו מ"ג, תשל"ט, 3-19.
17. "פעלים כמימוש פרופוזיציות ופעלים ככינוי לפעולות", בלשנות עברית חפשי"ת 15, תש"ם, 19-27.
18. "פעלים המביעים מצב רגשי - עיון תחבירי-סמנטי", לשוננו מ"ה, תשמ"א, 5-16.
19. "גרימה בגרימה", בלשנות עברית חפשי"ת 18, תשמ"ב, 63-68.
20. "התופס הסמוי ותיאורו", בלשנות עברית חפשי"ת, 19, תשמ"ב, 53-58.
21. "שקיפות סמנטית ואטימות סמנטית - עיון בפועלי מקום בלשון המקרא", תעודה ב', עיונים במקרא - ספר זיכרון ליהושע מאיר גרינץ, תשמ"ב, 349-360.
22. "עיונים בהצרכת הפועל", מחקרי לשון - מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשמ"ג, 497-505.
23. "מה מושיטים?" לשוננו לעם ל"ג, תשמ"ב, קונטרס ד'-ה', 139-143.
24. "מתחביר לסמנטיקה - מדרכי העיון בלשון המקראית", דברי הקונגרס העולמי השמיני למדעי היהדות, ישיבות מרכזיות: מקרא ולשון עברית, תשמ"ג, 69-78.
25. "פעלים שנושאים מימוש פרופוזיציה", לשוננו מ"ז, תשמ"ג, 147-154.
26. "צירוף-פועלי תמורת צירוף-פועלי במקרא - תיאור עולם והערכתו", תרביץ נ"ב, תשמ"ג, 539-546.
27. "עיונים סמנטיים בפועל תיאורי בלשון המקרא - קוים לעיון לשוני בטקסט", תעודה ד', תשמ"ו, 55-64.
28. "מתחביר סוטה לתרגום מפתיע", תעודה ו', מחקרים בעברית ובערבית - ספר זיכרון לדב עירון, תשמ"ח, 77-84.
29. "כיצד מצוים וכיצד מסיתים ומשיאים? - עיון תחבירי ופרגמטי בלשון המקרא", בלשנות עברית חפשי"ת 26, תשמ"ח, 73-87.

30. "מפועל דסקריפטיבי לפועל אדוורביאלי - עיון בפועל 'שמר' בלשון המקרא", דברי המפגש השנתי החמישי (החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות), ירושלים, תשמ"ח, 24-26.
31. "מעיון תחבירי-סמנטי לפרשנות - המקרה במים עליותיו' (תהלים קד, ג)", שי לח"ב רוזן, תל-אביב, תשמ"ז, עמ' 8.
32. "הבלעת המודאליות בלשון המקרא", חקרי עבר וערב מוגשים ליהושע בלאו, בית-הספר למדעי היהדות, אוניברסיטת תל-אביב, והמכון ללימודי אסיה ואפריקה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ג, 499-506.